

existerande företag i hård konkurrens om konsumenternas efterfrågan ständigt testar nya produkter och nya sätt att producera. En del lyckas, andra inte. Eftersom företagen vet föga om efterfrågan i framtiden är det viktigt att möjligheterna att testa nya idéer är goda. Inte bara ekonomiskt och politiskt, utan också mentalt. Ju fler försök som genomförs, desto större är sannolikheten att det kommer fram varor och tjänster som attraherar konsumenterna. För att öka antalet försök måste alla typer av hinder som försvårar för företag att erbjuda nya produkter minimeras.

I Sverige är ett mycket påtagligt

hinder de höga inkomstskatterna som gör det svårt att ackumulera det privata riskkapital som behövs för att starta ett företag. Därmed är det många personer som bär på mer eller mindre bra idéer men som aldrig ges möjligheten att testa dem. Sannolikheten att det uppstår nya IKEA eller snabbväxande dataföretag blir mindre. Den nuvarande beskattningen gör det också oförmånligt för de personer som inte vill driva företag själva, men som istället vill investera i företag som de tror kan ha framtiden för sig.

I Sverige har vi under ett antal decennier byggt upp en ekonomi

som i mycket stor utsträckning påverkas av politiska beslut, en form av ekonomi som det på senare år har blivit allt tydligare inte längre lyckas skapa långsiktigt ekonomiskt välstånd. För att vända utvecklingen krävs att svensk ekonomi utvecklas från en politiskt dirigerad ekonomi till en marknadsekonomi där individer och företag i större utsträckning själva får utnyttja sina kunskaper och resurser för att förverkliga sina idéer.

Fredrik Bergström (fredrik.bergstrom@hui.se) är ekonomie doktor och forskare på Handelns Utredningsinstitut.

Adam Smiths glömda sanning – Ekonomisk frihet ger välstånd och jämlighet av Niclas Berggren

REDAN ADAM SMITH kritiserade inskränkningar i människors möjligheter att fritt byta varor och tjänster med varandra. Argumentet var att folk i allmänhet skulle få det bättre om de kunde handla med vemhelst som var intresserad av att göra en god affär. Numera är det välbelagt att ekonomisk frihet ger upphov till ökat välstånd, vilket knappast är förvånande, då människor anstränger sig mer när de fritt får sälja och köpa och när de får behålla frukterna av sitt arbete. Västerlandets rikedom är, enligt ledande ekonom-historiker, till stor del ett resultat av att säkra privata äganderätter och en marknadsliberal politik under 1800-talet möjliggjorde produktiv verksamhet i stor skala.

Det står också klart att även de fattiga har fått det mycket bättre, absolut sett och över tiden, i de marknadsekonomiska systemen. Marknadsekonomin har förvisso

förmåga att berika vissa enskilda individer, t ex entreprenörer som Ingvar Kamprad och Bill Gates, men den viktiga poängen är att den också har en unik förmåga att förbättra situationen för folk i allmänhet.

Socialism och kleptokrati däremot, berikar vissa – ofta utan koppling till deras produktivitet – men lämnar den stora massan människor fattig.

INTRESSEGRUPPERS INFLYTANDE
Utifrån detta skulle man kanske förvänta sig att alla skulle förespråka mer ekonomisk frihet: lägre skatter, mindre omfördelning, mindre regleringar, färre handelshinder o s v. Men trots allt består och förespråkas mycket av ekonomisk ofrihet, t ex i form av EU:s handelshinder och krav på att reglera och beskatta internationella kapitalrörelser. Inte sällan beror det på att intressegrupper har ett starkt inflytande över den politiska processen, men man kan också tänka sig att ren okunskap ligger

bakom denna sorts politik. T ex verkar det vanligt att tro att ekonomisk frihet förvisso bidrar till välstånd, men att den också – i enlighet med marxistisk exploateringslära – orsakar en ojämlig inkomstfördelning. Det senare motiverar då, i vissas ögon, olika inskränkningar i möjligheterna att fritt köpa och sälja, samt en hög grad av omfördelning av inkomster.

Men forskning som jag har utfört visar att denna föreställning är felaktig. I stället medverkar ekonomisk frihet inte bara till allmänt ökat välstånd för både rika och fattiga, utan också – under vissa villkor – till att förbättra låginkomsttagarnas ekonomiska situation *mer än* höginkomsttagarnas. Med andra ord kan ekonomisk frihet medföra ökad inkomstjämlighet – liksom ekonomisk ofrihet, inte minst i form av protektionism och hinder för kapitalrörelser, kan orsaka både sänkt välstånd och försämrad jämlighet. Implikationerna för vilken inriktning den ekonomiska politiken bör ha torde vara stora.

POSITIV ELLER
NEGATIV RELATION?

Logiken i resonemanget ser ut så här: vi börjar med en viss ekonomisk fri-

het, som reflekterar den institutionella miljön och vilken ekonomisk politik som förs. Med "den institutionella miljön" avses formella och informella spelregler (där formella främst syftar på lagar och där informella främst syftar på normer och värderingar). Efter en viss tidsperiod har de ekonomiska aktörerna, som ett resultat av de incitament de har mött, producerat en viss nationalinkomst (dvs BNP, som har växt i någon viss takt under perioden). Nu kan det också fastslås hur jämlikhetssituationen ser ut, dvs hur nationalinkomsten har fördelats. Denna fördelning har ägt rum i enlighet med den existerande institutionella strukturen och den ekonomiska politik som har förts. Eftersom dessa ting definierar ekonomisk frihet påverkar följaktligen ekonomisk frihet med nödvändighet jämlikhetssituationen – både genom inkomstomfördelning och effekten av hur låg- och höginkomsttagares inkomster växer.

Hur kan detta komma sig? Absolut inkomstjämlighet definieras som en situation där alla vuxna medborgare har samma disponibla inkomst, och ju större gapet är mellan låg- och höginkomsttagarens genomsnittliga disponibla inkomst, desto mer ojämnt är samhället. Om vi tittar på vad som bestämmer förhållandet mellan dessa båda grupper inkomster över tiden är de två faktorer som nämnts ovan centrala. För det första är det så att ett omfördelningssystem överför pengar från hög- till låginkomsttagare, genom att införa högre skatter på de förras inkomster än på de senares och genom transfereringar

till låginkomsttagarna. Detta minskar den ekonomiska friheten och leder till högre jämlikhet, vilket antyder att förhållandet mellan dessa är *negativt*. Förvisso kan man också tänka sig att omfördelning sker från låg- till hög-

inkomsttagare, inte minst under mycket ofria regimer (namn som Marcos, Suharto och Papa Doc gör sig påminna). Det senare möjliggör en positiv relation mellan ekonomisk frihet och jämlikhet.

Men utöver omfördelningen äger en process samtidigt rum, i form av att låg-

och höginkomsttagares bruttoinkomster växer. Det är osannolikt att deras genomsnittliga bruttoinkomster växer i samma takt. Detta möjliggör också ett *positivt* förhållande mellan ekonomisk frihet och jämlikhet, i de fall låginkomsttagare kan dra nytta av en viss politik i högre grad än höginkomsttagare. Man kan tänka sig att så är fallet vid ökad frihandel för exportindustrier med många låginkomsttagare anställda.

Följande tve tydighet föreligger således: vi kan säga att ekonomisk frihet, och förändringar därav, påverkar inkomstjämligheten *på något sätt*, och vi kan ange genom vilka kanaler detta sker. Men vi vet inte på förhand om denna påverkan är positiv eller negativ. Den empiriska stu-

die som jag nu kommer att redogöra för utgör ett första försök att utröna hur förhållandet mellan ekonomisk frihet och jämlikhet *faktiskt* ser ut.

MÄTA FRIHET OCH JÄMLIKHET

Min studie använder sig av det ekonomiska frihetsindex (EFI) som James Gwartney, Robert Lawson och Walter Block har arbetat fram och publicerat i *Economic freedom of the world* (The Fraser Institute, 1996) och som täcker drygt hundra länder. Indexet består av 17 variabler som täcker fyra områden: frihet att placera pengar som man vill och skydd av pengars värde, frihet att besluta vad som produceras och konsumeras, frihet att behålla det man tjänar, och frihet att handla med utländska företag och personer. Jag använder vidare ett etablerat mått på inkomstjämlighet, det så kallade GINI-indexet, där 0 = perfekt inkomstjämlighet och 100 = perfekt inkomstojämlikhet. Lägg märke till att ju högre värde, desto lägre jämlikhet.

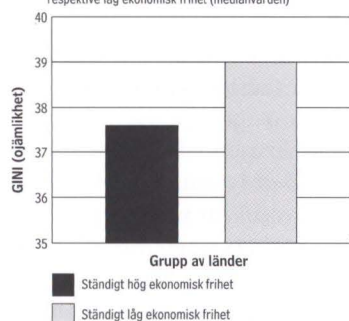
Hur förhåller sig då ekonomisk frihet och jämlikhet faktiskt till varandra? Figur 1 tittar på jämlikhetssituationen för medianlandet i två grupper av länder: en med de sex länder som haft en bestående hög ekonomisk frihet, samt en med de nio länder som haft en bestående låg ekonomisk frihet.

Här framkommer att länder med ständigt hög ekonomisk frihet är aningen mer jämställda än länder med ständigt låg ekonomisk frihet. Detta är för många kontraintuitivt; i stället tror man att riktigt fria länder är mer ojämlika än riktigt ofria.

"Nu kan
det också
fastslås
hur jämlikhets-
situationen ser ut..."

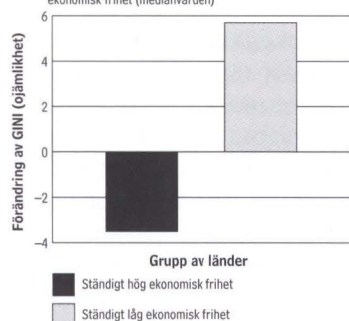
"...låginkomsttagare
förmår bättre
dra nytta av en
fri ekonomi än
höginkomsttagare."

Figur 1 – Jämlikhetssituationen i länder med ständigt hög respektive låg ekonomisk frihet (medianvärden)

Figur 2 tittar på hur jämlikhetssituationen har förändrats i de länder som har upplevt störst förändringar i ekonomisk frihet mellan 1975 och 1990.

Figur 2 – Jämlikhetssituationens procentuella förändring i länder med störst ökning respektive störst minskning i ekonomisk frihet (medianvärden)

Här framgår att de länder där den ekonomiska friheten ökade mest under perioden erfor en bättre utveckling av sin jämlikhet jämfört med de länder där den ekonomiska friheten minskade mest.

Ett problem med denna typ av beskrivande statistik är att den inte kontrollerar för andra faktorer med möjligt inflytande på jämlikheten. Men låt oss beakta detta problem och undersöka hur ekonomisk frihet påverkar jämlikhet om man först tar hänsyn till det inflytande en del andra faktorer kan förväntas ha. Då finner vi följande resultat:

Ju lägre ekonomisk frihet ett land hade 1985, och ju större absolut ökning av den ekonomiska frihet som landet upplevde mellan

1975 och 1985, desto högre jämlikhet strax efter 1985. Hur kan detta förstås? Minns här att sambandet mellan ekonomisk frihet och jämlikhet bestäms av både omfördelningssystemet och tillväxttakterna i låg- och höginkomsttagares inkomster.

Den första effekten kan förstås på följande sätt: om man ändrar den ekonomiska politiken så att den ekonomiska friheten ökar, och om detta sänker jämlikheten kort därefter, då beror det på att systemet (i form av skatter och bidrag) är mindre omfördelande. Rimligen har bruttointkomsterna inte haft tid att förändras som ett resultat av den ändrade politiken.

STÖRRE NYTTA FÖR LÅGINKOMSTTAGARE

Men den andra effekten är inte svårare att förstå. Om man ändrar politiken över en lång tidsperiod, och om man gör det på ett sätt som gradvis ökar den ekonomiska friheten, då torde jämlikheten öka därför att låginkomsttagarnas genomsnittliga bruttointkomst växer snabbare än höginkomsttagarnas, vilket är en effekt som rimligen inte märks förrän efter ett visst antal år. Kanske uppkommer den här effekten av att frihandel införts för industrier som sysselsätter många låginkomsttagare och som, genom liberaliseringen, har kunnat öka sin export. Detta stämmer också med figur 2, som ju visar att jämlikheten förbättras mer i länder med stora ökningar i ekonomisk frihet än i länder med stora minskningar. Igen kan detta förklaras med att låginkomsttagare bättre förmår dra nytta av en fri ekonomi än höginkomsttagare.

Resultaten förtydligas ytterligare av två kompletterande analyser. För det första om man undersöker vad som händer i den stora gruppen av länder i två grupper, om de delas utifrån idén att samhällets sätt att

fungera kan vara mycket olika, beroende på sådant som inkomst- och utvecklingsnivå. Delas länderna in efter dels om de är OECD-länder eller ej, dels om de ligger ovanför genomsnittlig BNP per capita (\$4833) eller under, verkar resultaten hålla framförallt för lägre utvecklade länder, d v s det är speciellt viktigt för de u-länder som strävar efter högre BNP och högre jämlikhet att långsiktigt öka den ekonomiska friheten.

MINSKAD PROTEKTIONISM

För det andra består EFI av fyra grupper av faktorer (penningpolitik, regleringar, beskattning och internationell handel), och vi kan undersöka hur var och en av dessa påverkar jämlikheten. På så sätt kan man se vilka aspekter på ekonomisk frihet som är viktigast för att nå en god jämlikhetssituation. Resultaten här visar att inte alla faktorer är viktiga. I synnerhet är det internationell handel och fria kapitalrörelser som är viktigast för resultaten: ökning av friheten för dessa mellan 1975 och 1985 gör att jämlikheten ökar.

Lärdomen för ekonomisk politik: om man värderar materiellt välförstånd och jämlikhet bör man ta sikte på att öka den ekonomiska friheten. Ekonomisk frihet är nämligen inte, som många fått för sig, gynnsamt för den ekonomiska tillväxten och skadligt för inkomstjämlikheten – utan, ur dynamisk synvinkel, gynnsamt för dem båda. I det perspektivet är t ex EU:s protektionism, som bidrar till att hindra frihandelsreformer, till stor skada. Inte bara för de egna konsumenterna, utan också i hög grad för världens verkligt fattiga.

Niclas Berggren (niclasb@city-univ.se) är ekonomie doktor och forskar i konstitutionell ekonomi vid City-universitetet.